

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Limburgs grieniezer 'brompot, huilebalk'

Vaan, M.A.C. de; De, Tier V.; van, de Wijngaard T.; Keulen, R.

Citation

Vaan, M. A. C. de. (2011). Limburgs grieniezer 'brompot, huilebalk'. In T. V. De, D. W. T. Van, & R. Keulen (Eds.), *Sprekend van aard. Bijnamen en karaktereigenschappen in streektalen. (Het Dialectenboek 11)* (pp. 131-132). Groesbeek/Gent: Stichting Nederlandse Dialecten/Variaties vzw. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16654>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16654>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

HET DIALECTENBOEK 11

Sprekend van aard

Bijnamen en karaktereigenschappen in streektalen

Te bestellen bij:

Stichting Nederlandse Dialecten
Gen. Gavinstraat 344 - NL-6562 MR Groesbeek
Tel. 0475 399 280
of
Variaties vzw
Kraanlei 65 - B-9000 Gent
Tel. 0478 657 985

Sprekend van aard. Onder redactie van V. De Tier, T. van de
Wijngaard, R. Keulen

Groesbeek/Gent 2011: Stichting Nederlandse Dialecten/
Variaties vzw (Het dialectenboek 11)
ISBN 978-90-73869-13-4
NUR 525

Onder redactie van
Veronique De Tier
Ton van de Wijngaard
Ronny Keulen

Stichting Nederlands Dialecten/Variaties vzw
Groesbeek/Gent 2011

LIMBURGS GRIENIEZER 'BROMPOT, HUILEBALK'

Michiel de Vaan

Een vrij algemene karakterisering van een 'mopperkont' en/of 'huilebalk' in Nederlands Limburgs (van Maastricht tot Venlo) is *grieniezer*, letterlijk 'grijn-ijzer'. In Belgisch Limburg luidt dezelfde persoon veelal *grins-iezer*, *grin-sèezer* (Hasselt, Neeroeteren, Kortesseem). Enkele voorbeeldzinnen uit de dialectwoordenboeken zijn: *Sjei toch oet, doe grieniezer* 'Schei toch uit, huilebalk' (Echt, Geurts 1988: 51); *Dae mins es toch e lieëlik grieniezer* 'Dat is toch een iezegrim' (Weert, Hermans e.a. 1998: 121). Het woordenboek voor Kortesseem (Oris 2000) geeft als synoniemen voor *grinsijzer* de woorden *grinsbakkes*, *grinskont*, *grinsdous* ('grinsdoo's'), *grinsmesjin* ('grinsmachine'), *grinskô* ('grinskous') en *sintgrins* 'Sint Grins'.

De oudste bronnen waarin ik 'grijnijzer' heb gevonden zijn Maaseiks *het grijnijzer* (met vernederlandste spelling) uit 1889 of 1890 (afgedrukt in Maasen/Goossens 1975: 89) 'kind dat gedurig jankt of grijnt' en Beeks *e grieniezere* 'een oude knorpot; een ontevreden kind' in de dialectbeschrijving van Roebroek 1886 (Ramaekers/Goossens 1977-1980: 73). Ook dit laatste woord is onzijdig. Het bevat dus niet het bijvoeglijk naamwoord *ijzeren*, maar vertoont waarschijnlijk een paragogische -e. Dat is een extra slotklinker die in oostelijk Limburg bij sleep-tonige woorden op sonorant vaker voorkomt, hoewel er na onbeklemtoonde -er maar moeilijk voorbeelden van te vinden zijn (de Vaan 2008: 65).

Endepols (1955: 154) vergelijkt Maastrichts *grieniezer* met *iezegrim* 'knorrepot', overigens zonder verdere uitleg. Dorren (1928: 71) had in zijn Valkenburgse woordenlijst al eerder beweerd dat *grieniezer* een "omzetting" zou zijn van 'isegrim', en Thewissen (2006: 92) neemt dat over. De

iezegrim is uiteraard al sinds het Middelnederlands bekend en betekent 'die een ijzeren masker draagt', 'met een ijzeren grimas'. Een omkering van *iezegrim* naar *grien-iezer* is echter niet meteen overtuigend, aangezien *grim* niet hetzelfde woord is als *grien* noch *ieze-* hetzelfde als *ijzer*. Belangrijker nog is het bezwaar dat in beschrijvende samenstellingen van het type *blauwbaard* of *mopperkont* het bepalende element (*blauw*, *mopper*) altijd voor het bepaalde staat.

Grien- is ongetwijfeld de werkwoordstam van *grijnen*, *grienen*, een sterk werkwoord van de eerste klasse dat in de zuidelijke dialecten nog als zodanig voortleeft. De oorspronkelijke betekenis was 'de mond vertrekken', hetgeen verklaart waardoor het soms 'lachen, grijnzen' en soms 'knorren, een pijnlijke grimas trekken' betekent. In Belgisch Limburg vinden we veelal *grinsen*, vandaar ook dat de brompot daar *grins-ijzer* heet.

Andere samenstellingen van het type *X-ijzer* die een persoon karakteriseren komen in de dialecten niet voor. Voor zover ik kan zien behouden bijna alle Nederlandse samenstellingen met -*ijzer* de letterlijke betekenis van het metaal, zoals in *wafel-ijzer*, *hoef-ijzer*, etc. De enige uitzondering is Kiliaans *quel-ijzer* 'lastpost, vervelende persoon', een woord dat mogelijk gevormd is naar voorbeeld van woorden met -*ijser* die martelwerktuigen aangaven, zoals *minck-ijser* 'martelwerktuig'. Een 'brompot' of 'huilebalk' kan behoorlijk lastig zijn in gezelschap, zodat aan overdraging van *kwelijzer* naar *grijnijzer* gedacht kan worden. Maar *kwel-ijzer* komt in het Limburgs niet voor, en bovendien, *kwellen* is een overdrachtelijk werkwoord ('iemand kwellen') terwijl *grijnen* dat niet is ('de hele tijd grijnen'), zodat de sprong van *kwelijzer* naar *grijn-ijzer* toch niet zo klein is.

Een andere verklaring wordt gesuggereerd door het Limburgs Idioticon, dat *grijnen* naast (*k*)*nijzen*, *knijzer* zet. Dan zou *-ijzer* dus een vereenvoudigde vorm van (*k*)*nijzer* zijn, vgl. Ned. *kniezen* 'zichzelf beklagen'. Het woord *grieniezer* zou dan te parafaseren zijn als 'huiljanker' of 'kermklager', met twee werkwoordsstammen die ongeveer hetzelfde betekenen en elkaar daardoor versterken. Echter, zo'n pleonastische samenstelling is geen normaal vormtype en het is ongewenst om het speciaal voor *grieniezer* te moeten aannemen. Om dezelfde reden zou ik ook van een mogelijke oorsprong als vereenvoudigd **grijn-grijzer* (bij *grijzen* 'grijzen, een lelijk gezicht trekken') afraden.

Deze moeilijkheden nodigen uit tot het zoeken van een alternatieve verklaring voor *grieniezer*. Ik zou de volgende mogelijkheid aan andere dialectologen voor willen leggen. Er bestaat in het Limburgs nog een andere samenstelling met *-ijzer* die met het gezicht te maken heeft, en wel 'loer-ijzer'. Dat is een verouderde term voor 'bril' die we verspreid over Limburg aantreffen: Elsloo *loeriezer* 'loerijzer', Posterholt *loeriezer*, Venlo *loeriezer*. Vermoedelijk is het woord oorspronkelijk veel verder verspreid geweest, getuige bijvoorbeeld de vermelding van Groesbeeks *loerijzer*, Tilburgs *loerèzer*. Sporadisch komt ook 'speculeerijzer' voor, van *sjipikkelere* 'speculeren' = 'kijken, spieden': Posterholt *sjipikkeleeriezer*, Echt *spikkeleeriezer*; dat laat zien dat de letterlijke betekenis van *loeriezer* nog bekend was. *Loer-ijzer* wordt zelden geschreven in teksten, zodat het moeilijk is om te bepalen hoe oud het is. In het WNT komt het niet voor. Het lijkt me mogelijk dat het *loer-ijzer* een geschikt voorbeeld kan zijn geweest voor de vorming van *grijn-ijzer*. Een bril bepaalt immers mede iemands gezicht en in het bijzonder de vorm van de ogen. Het gezicht van iemand die moppert of huilt heeft een bepaalde uitstraling, die met *grijnen* weergegeven kan worden. Zou *grijn-ijzer* daarom een spottende variant zijn op *loer-ijzer* 'bril', ter aanduiding van een pruilend of huilend gezicht?

Ten slotte nog dit. In Maastricht en Gronsveld komt naast *grieniezer* ook *grieniegel* voor, dus eigenlijk *grijn-egel*. De 'egel' luidt in Maastricht weliswaar *stekelverreke* (of, met het Nederlandse woord, *egel*), maar in Gronsveld en an-

dere Zuid-Limburgse plaatsen *iegel* 'egel; nijdas' of *niegel*; cf. TNZN 1.10. De vergelijking van een 'brompot' met een egel, die zijn stekels opzet om belagers af te weren, behoeft weinig toelichting. Als hier *-iezer* volksetymologisch is vervangen door *-iegel* (en daar lijkt het op), dan is interessant dat *grien-iezer* blijkbaar geen begrijpelijke formatie meer was. En dat is precies wat ons bij de etymologisering ervan parten heeft gespeeld.

BIBLIOGRAFIE

- Dorren, Th. (1928), *Woordenlijst uit het Valkenburgsch plat*. Tweede druk. Valkenburg: Crolla.
- Endepols, H. (1955), *Woordenboek of Diksenaer van 't Mestreechs*. Maastricht: Boosten & Stols.
- Geurts, R. (1988), *Seppig wiej ein smawtpaer*. Echt: Valkenburg.
- Hermans, P. e.a. (1998), *De Weertlandse dialecten*. Weert: Veldeke kring Weert.
- Maasen, M. & J. Goossens (1975), *Limburgs Idioticon. Verzamelingen dialectwoorden ("Woordenzangen") van 1885 tot 1902 verschenen in het tijdschrift "t Daghet in den Oosten"*. Tongeren: Michiels.
- Oris, J. (2000), *Diksenêr van Kotshove*. Kortesseem: Gemeentebestuur.
- Ramaekers, F. & P. Goossens (1977-1980), *Dialect van Beek-Elsloo door J.L.H. Roebroek (1851-1924)*, Beek: Heemkundevereniging.
- Thewissen, H. (2006), *Limburgs etymologisch woordenboek*. Maastricht.
- TNZN = *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*. Kaart 'egel' op <http://gtb.inl.nl/iWNTLINKS/DATADIR/pagina-zy.html?TNZN+Egel+Afl10010>
- de Vaan, M. (2008), De ə-naklank in het Limburgs: Verspreiding, fonetiek, verklaring. In: *Jaarboek 10 van de VLDN*, 61-80.